

Jubileumbijeenkomst Rijnlandse Geschiedenis op 16 november 2024 in Archeon

door Onno Koerten en José Niekus

Na een warm welkom van voorzitter *Wim Bleijie* opent *Hans Blom*, lid van het comité van aanbeveling van Rijnlandse Geschiedenis en dagvoorzitter, de bijeenkomst. Hans Blom spreekt zijn dank uit voor de eervolle uitnodiging dagvoorzitter te zijn. Hij kan zich nog herinneren dat we tien jaar geleden bezig waren met de oprichting van Rijnlandse Geschiedenis. Hij benadrukt het belang van een regionale benadering en wijst daarbij op de wisselwerking tussen stad en omgeving, waarbij de omgeving altijd primair was. Daarnaast stelt hij dat de waterhuishouding van essentiële betekenis is voor 'beschavingen'. Hij waarschuwt voor mythevorming, zoals de gedachte dat de Nederlandse democratische traditie direct zou voortkomen uit de noodzaak tot samenwerking bij waterbeheer. Hoewel die samenwerking essentieel was, roept het op tot kritisch onderzoek naar de dwangfunctie ervan.

Blom introduceert vervolgens de eerste spreker, *Petra van Dam*.

Volle zaal in Archeon (foto Joop Kret)

Modderen in het moeras en veendaling

Petra van Dam, hoogleraar Water- en Milieugeschiedenis:

De lezing van Petra van Dam ging over de geschiedenis van de veendaling in Holland, met name de sociaalecologische transities die plaatsvonden vanaf ongeveer 700 na Christus en de impact hiervan op het landschap en de samenleving.

Veendaling en de veranderingen in het landschap

Lineair dorp Oude Wetering (Kaart van Floris Balthasar en Balthasar Florisz van Berckenrode 1614)

Vanaf ongeveer 700 na Christus begon de ontginning van veengebieden in Holland, die grote veranderingen teweegbracht in zowel het landschap als de maatschappij. Het hoogveen in Rijnland was destijds 2 tot 6 meter hoger dan nu. De ontginning van dit veen vond plaats door het droogleggen van langgerekte stukken moeras. Aan de uiteinden van deze stukken land werden boerderijen gebouwd, wat leidde tot een kenmerkend landschap van kleine percelen, sloten en boerderijen in rijtjesdorpjes.

De drooglegging van het veen veroorzaakte een daling van het land. Het veen, dat volgezogen was met water, zakte na de drooglegging telkens verder in. Dit werd verergerd door de oxidatie van het veen, waarbij koolstof (CO₂) vrijkwam. Door dit proces zakte het land ongeveer 1 cm per jaar, wat resulteerde in een daling van 1 meter per eeuw. Tegen 1600 was Rijnland volledig onder zeeniveau gezakt, waardoor het water niet meer vanzelf naar de sloten stroomde. Molens werden gebouwd om het water uit de polders te pompen.

Veranderingen in landgebruik

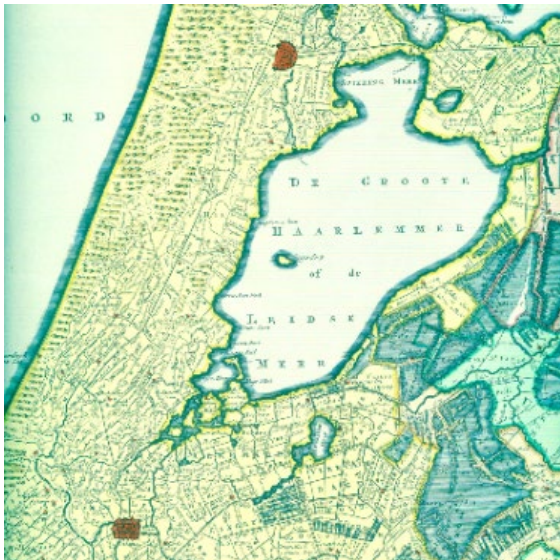
Aanvankelijk werd het drooggelegde land gebruikt voor graanteelt, met gewassen zoals gerst, haver en rogge. Door de inzakking van het land werd het echter steeds moeilijker om graan te verbouwen, het land werd te nat. Boeren schakelden over op veeteelt, waarbij vlees, kaas en boter de belangrijkste producten werden. Ossen uit Jutland (Denemarken) werden in het voorjaar via de zogenaamde ossenwegen te voet naar Amsterdam gebracht, waar ze werden vetgemest en in het najaar op de markten verkocht werden aan slagers.

Niet-agrarische activiteiten en turfwinning

Toen het land ook te nat werd voor veeteelt, ontstond een andere niet-agrarische activiteit: de turfwinning. Dit had vergaande gevolgen voor de regio, aangezien boeren failliet gingen toen hun land voor turfwinning werd afgegraven.

Oude schoolplaat

Haarlemmermeer 1846

Arbeiders in dienst van Leidse industriëlen voerden het werk uit. Het oorspronkelijk kenmerkende patroon van boerderijen langs het water werd vervangen door dorpjes van arbeiders. In de vroege 15e eeuw financierden de Leidse patriciërs Floris en Willem van Boshuizen de turfwinning (rond het Haarlemmermeer), evenals de weduwe Jeanne van Oosterwijk, die turf en bakstenen leverde aan Leiden.

Tegen 1514 was het gebied volledig leeg en het duurde tot 1759 voordat een aantal van de ontstane meren werd drooggelegd.

Waterhuishouding en dijkbeheer

De veranderende waterhuishouding vereiste steeds grotere maatregelen. De waterafvoer moest worden beheerd door middel van dijken, uitwateringssluizen en molens. Vanaf de 11e eeuw werd het Hoogheemraadschap Rijnland verantwoordelijk voor de afwatering en het onderhoud van de dijken en sloten.

Het Hoogheemraadschap fungeerde aanvankelijk als een toezichhoudend orgaan met een rechtbankfunctie, waarbij boeren in natura bijdroegen aan het onderhoud van de waterwerken. Later, in de 16e eeuw, werd het Hoogheemraadschap omgevormd tot een bestuur met een secretaris, een rentmeester. Landeigenaren en edelen namen de taken van de dorpsoverheden over. Het beheer werd complexer met de versterking van dijken en sluizen, die stenen forten werden.

Discussiepunt: heden en toekomst van het veengebied

Petra van Dam besloot de lezing met een discussiepunt over de toekomst van de veengebieden. De vraag is of het veen drooggehouden moet worden voor landbouwdoeleinden en stedelijke ontwikkeling, of het weer laten vernatten en aan de natuur overlaten. Dit roept parallellen op met de keuzes uit het verleden en de uitdagingen van de huidige tijd.

De lezing benadrukte hoe de veendaling van de vroege middeleeuwen niet alleen het landschap vormde, maar ook leidde tot ingrijpende sociaal-ecologische veranderingen die vandaag de dag nog steeds van invloed op de regio zijn.

De tweede lezing werd gehouden door *Henk Schaap*.

De Lisserpoelpolder: de geschiedenis van een drooggemaakte veenplas

Henk Schaap, bestuurslid van de Cultuur-Historische Vereniging Oud Lisse

Dit jaar wordt een bijzondere mijlpaal gevierd: 400 jaar geleden werd de Lisserpoelpolder drooggelegd. Henk Schaap neemt ons mee door de rijke geschiedenis van dit gebied, gebaseerd op onderzoek van de Vereniging Oud Lisse, samengebracht in de publicatie De Lisserpoelpolder 1624-2024.

Waar ligt de Poelpolder?

De Lisserpoelpolder bevindt zich tussen Lisse en Sassenheim en wordt omringd door een ringsloot, een typisch kenmerk van droogmakerijen. Hoewel een deel van de ringsloot in de jaren '60 werd gedempt, is de structuur van de polder nog steeds zichtbaar. Het gebied van 235 hectare, dat ooit een meer was, ligt nu drie meter onder NAP. Het grootste deel hoort bij Lisse, een kleiner deel bij Sassenheim. In het noorden werd later een woonwijk gebouwd, deels buiten de oorspronkelijke polder, op het oude Rooversbroekeiland.

De geschiedenis van de polder kent twee grote transformaties: van water naar weidegrond en later van weidegrond naar woonwijk.

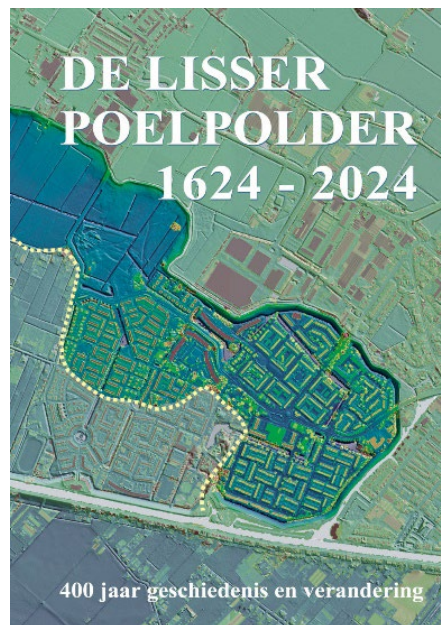
Van water tot weidegrond

Op een kaart uit 1615, gemaakt door Floris Balthasar, zien we de Lisserpoel als een meer, verbonden met het Cagermeer via waterlopen zoals de Greveling en het Hellegat. De bodem vertelt ons hoe dit gebied tot stand kwam. Rond 9000 v.Chr. begon de zeespiegel snel te stijgen, en in de millennia daarna ontwikkelde zich een waddegebied, gevolgd door strandwallen en uitgestrekte veengebieden.

Door turfwinning vanaf de 10e eeuw ontstonden plassen zoals de Noortpoel, Zuidtpoel en Cleijpoel, die in de middeleeuwen samensmolten tot de Lisserpoel.

Het besluit tot droogmaking

In het begin van de 17e eeuw was de Lisserpoel eigendom van de stad Leiden. Om inkomsten te genereren voor de restauratie van drie kerken, besloot het stadsbestuur de polder droog te maken. De kerkmeesters van Leiden kregen de taak dit project te realiseren. Het plan bood kansen: meer landbouwgrond, bescherming tegen wateroverlast en financieel rendement. Met goedkeuring van het Hoogheemraadschap van Rijnland en de Staten van Holland werd in 1622 een octrooi afgegeven voor de droogmaking. Jan Pietersz Dou, een ervaren landmeter, ontwierp het plan.

Omslag van het jubileumboek

De droogmaking

In 1624 werd de Lisserpoel drooggelegd. Eerst werd een ringsloot gegraven, met de vrijkomende grond werd een dijk aangelegd. Twee schepradmolens pompten het water weg, en al snel werden deze vervangen door efficiëntere vijzels. Jan Pietersz Dou ontwierp een kaart van de nieuwe polder, die als verkoopbrochure diende. De polder werd opgedeeld in kavels, grotendeels gekocht door Leidse investeerders.

Bedijkte Lisserpoel (Jan Pietersz Dou 1624)

Wonen en werken

Kort na de droogmaking verrezen de eerste boerderijen. Boerderij Langeveld, gebouwd in 1648, is het oudste gebouw van de polder en werd bewoond door zes generaties van de familie Langeveld. Tegenwoordig wordt een deel van de polder nog steeds gebruikt als landbouwgrond, met actieve boerderijen zoals die van de families Duineveld en Van der Zon.

Van weiland tot woonwijk

De jaren '60 markeerden een nieuwe transformatie: woningbouw. Burgemeester Theo de Graaf leidde een grootschalig project om de woningnood na de Tweede Wereldoorlog te verlichten. De oostelijke ringsloot werd deels verwijderd om ruimte te maken voor wijken zoals de Vogelbuurt en later Lisse Rond.

Hoewel de bebouwing niet volledig aan de woningnood voldeed, betekende het een belangrijke uitbreiding van de woningvoorraad en veranderde het de polder in een levendige woonwijk.

Sporen in het landschap

Ondanks de veranderingen blijft de geschiedenis van de Poelpolder zichtbaar. Monumenten zoals de ringsloot, de Hellegatsdam, de Grote Poelmolen en de kavelstructuur van 1624 herinneren aan het verleden. Archeologische vondsten en gebouwen zoals boerderij

Langeveld zijn tastbare bewijzen van de rijke geschiedenis.

Boerderij Langeveld 1958 (digitaal archief RCE)

Henk Schaap sluit af met de volgende woorden: Het is aan ons om dit waardevolle erfgoed te beschermen en te koesteren. De Lisserpoelpolder is niet alleen een landschap, maar ook een verhaal van visie, veerkracht en verbinding. Laten we dit verhaal levend houden voor de generaties die volgen.

Vragenronde

Er worden interessante inzichten gedeeld over hoe historische elementen in het landschap, zoals slootjes, molentochten en waterkelders, vaak over het hoofd worden gezien of onvoldoende worden gewaardeerd.

Petra van Dam spreekt over de aanwezigheid van duizenden waterkelders in steden zoals Amsterdam en ook op het platteland. Ze roept op om meldingen te doen van drinkwaterkelders op boerderijen, omdat ze zeldzaam zijn en vaak niet verwijderd zijn.

Henk Schaap reageert op de vraag over katholieke en protestantse spanningen in de regio Lisse, waarbij kerkmeesters protestants waren terwijl veel inwoners katholiek waren. Tot de 18e eeuw was er een stedelijke elite die grond in eigendom had en boerderijen verpachtte. Daarna ontstond door economische neergang ontstond een boerenelite.

Hans Blom sluit de vragenronde af en komt met een conclusie die aansluit op dat wat in de intro gezegd is dat het een mythe is dat wij onze democratie te danken zouden hebben aan de noodzaak tot waterbeheer.

Hans Blom met Henk Schaap en Petra van Dam. (foto Joop Kret)

Juryrapport over de jubileumwedstrijd en bekendmaking van de winnaar, Jaap Plokker

Afb. 1 Sylvia Braat, Jaap Plokker, Meta Henneke en Cor Smit. Foto: Katwijkse Museum

Meta Henneke, voorzitter van de jury, maakte met trots de winnaar bekend van de wedstrijd ter ere van het tweede lustrum van Rijnlandse Geschiedenis. De opdracht was een originele historische productie over Rijnland te creëren. Er waren acht inzendingen, waaronder artikelen en twee podcastreeksen. De jury, bestaande uit *Sylvia Braat*, *Cor Smit* en Henneke zelf, beoordeelde op oorspronkelijkheid, gedegen documentatie en overtuiging.

Twee eervolle vermeldingen gingen naar de *Canon van Hoogmade en Woubrugge* en de *Vijftig luisterverhalen bij een wandeling of fietstocht of boottocht door de omgeving van de gemeente Kaag en Braassem*, beide waardevolle bijdragen aan de regionale geschiedenis.

De eerste prijs werd toegekend aan *Jaap Plokker* uit Katwijk voor zijn artikel over het *Heldenfriedhof bij het Groene Kerkje van Oegstgeest*. De jury heeft veel waardering voor de nieuwe invalshoek op dit onderwerp: de Duitse kant van het verhaal over de bezetting van Nederland en in het bijzonder de Rijnstreek van Katwijk tot aan Alphen aan den Rijn. Bovendien werden hiervoor voor het eerst Duitse bronnen geraadpleegd. Meta Henneke feliciteerde Plokker namens de organisatie en overhandigde hem een cheque van 500 euro.

Afsluiting

Hans Blom en Wim Bleijie bedanken het publiek voor hun aanwezigheid op deze geslaagde middag en nodigen eenieder uit voor een drankje. Voor alle gasten ligt een boekje klaar.

Een warm applaus volgt.

Tijdens het informele gedeelte worden ervaringen gedeeld, oude contacten verstevigd en nieuwe contacten gelegd.

Onno Koerten en Jose Niekus

Petra van Dam sprak in haar lezing over waterkelders. Mocht u daar meer over willen weten of informatie hebben over een waterkelder, zie het [artikel op de website](#)